

Лілія Калитюк
(Київ)

УДК 81:811.11-112

ПОРІВНЯННЯ РІВНОЗНАЧНОСТІ В ГОТСЬКІЙ ТА ДАВНЬОІСЛАНДСЬКІЙ МОВАХ

У статті на матеріалі готської та давньоісландської мов досліджено мовні засоби, що вживають для порівняння рівнозначних об'єктів і дій. Описаний арсенал одиниць, причетних до оформлення таких порівнянь, і встановлено їхню праіндоєвропейську генетичну спорідненість. Виявлено найбільш частотні сполучники, що залучаються до аранжування порівнянь рівнозначності, окреслено лексико-семантичні відмінності між порівняннями готської та давньоісландської мов. Зокрема встановлено, що обидві мови зберегли архаїчне (дистантне) розміщення сполучників, що конструюють порівняння рівнозначності. Готські порівняння не дозволяють встановити специфіку світосприйняття готів, оскільки містять біблеїзми. Давньоісландські порівняння містять мовні одиниці, пов'язані з довкіллям (флорою, фауною). Аналіз мовних фактів проведено із залученням даних інших давньогерманських мов.

Ключові слова: готська мова, давньоісландська мова, порівняння, рівнозначні порівняння, об'єктів і дій порівняння

Постановка проблеми. Ця наукова розвідка є спробою зіставити принципи організації та семантичного наповнення порівнянь у готській та давньоісландській мовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що мовне явище може бути задовільно пояснене лише у діяхронічному контексті. Попри постійний інтерес до проблеми порівнянь у сучасних лінгвістичних студіях [4 – 6], спостерігається брак історичних розвідок, які б торкалися цієї проблеми. Якісний виняток представляють праці І.Р.Буніятової та Л.М.Ікалюк. Утім, у першій праці порівняння відстежуються у контексті еволюції гіпотаксису, а в другій – на матеріалі однієї мови (давньоанглійської) [1; 3]. Для германського мовознавства обидві мови представляють надзвичайний інтерес, оскільки цінність готської мови полягає у тому, що вона є репрезентативним еталоном, точкою відліку у германістиці завдяки своїй ранній писемній фіксації. Давньоісландська ж, попри свою значну хронологічну віддаленість від готської мови, відома своєю архаїчністю, відсутністю помітних граматичних інновацій та збереженням рис, успадкованих від прагерманського періоду [1, с. 122]. Багата і самобутня література (ісландські саги IX – середини XIст., записані здебільшого в XIIIст.) якої дозволяє відстежити специфіку світобачення усіх давніх германців.

Завдання дослідження продиктовані метою і полягають в окресленні структури і семантики готських та давньоісландських мовних засобів, причетних до оформлення порівнянь рівнозначності дій та об'єктів. У мовознавчих студіях існує загальна згода стосовно такого типу порівнянь, як рівнозначності (*equatives*), які по суті, передають сему «щонайменше такий як» *at least as Adj as*. Підтримкою до цієї тези є вживання у його структурі апроксиматорів (*nearly, almost*), кратних числівників (*twice, three times*). **Об'єктом** цієї розвідки є порівняння рівнозначності готської та давньоісландської мов з погляду структури та лексико-семантичного наповнення таких одиниць, що становить предмет дослідження. Будучи основою пізнавальної діяльності людини, порівняння скорочує шлях отримання нового знання, оскільки невідоме пізнається шляхом зіставлення з відомим людині, пізнаним поняттям, об'єктом, досвідом тощо. Відтак звернення до різноаспектного вивчення порівнянь є багатообіцяючим і прогнозовано плідним, оскільки такий підхід дозволить реконструювати багатогранну діяльність людини, не лише мовленнєву [4, с.23]. Йдеться, до прикладу, про побут, соціокультурні стереотипи, моральні стандарти мовної спільноти. Отже, цілком зрозумілим і самоочевидним є звернення до найдавніших пам'яток писемності з метою відстеження витоків цього мовного явища та лінгвальних засобів, причетних до аранжування порівняння. Окремішність, унікальність та цінність обраних для зіставлення мов полягає в їхній архаїчності, що дозволяє використовувати факти цих мов для відстеження певних спільних та відмінних рис, еволюційних зрушень та світоглядних особливостей давніх германців. До того ж проблемі аранжування порівнянь цих

двох мов не приділялося належної уваги [2, с. 66], що зумовлює актуальність та новизну такої розвідки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У готській мові порівняння доцільно розглядати вузько, власне з погляду залучених мовних засобів, полишаючи поза увагою соціокультурний аспект. Таке міркування зумовлено об'єктивними причинами, а саме: пам'ятки готської мови передусім є перекладами з грецької, що передбачає точність відтворення перекладеного тексту і не дозволяє впевнено розглядати особливості мовної картини світу готів. Приклади порівнянь готської мови відносять до біблеїзмів, які за своєю природою позбавлені інформації про особливості світобачення носіїв мови друготвору: порівняння віри з гірчичним зерном *galaubein swe kaurno sinapis* (CA Mark 4:31; CA Luke 17:6); або ж духа з голубом *ahman swe ahak* (CA Mark: 1:10), *ahma <...> swe ahaks* (CA Luke 3:22); натовпу з отарою овець без пастуха *swe lamba ni habandona hairdeis* (CA Matthew 9:36); чи диявола з блискавкою, що впала з неба *Satanan swe lauhmunia driusandan us himina* (CA Luke 10:18); людей з вівцями та вовками *swe lamba in midumai wulfe* (CA Luke 10:3); послідовників Бога з улюбленими дітьми *galeikondans guda swe barna liuba* (Ephesians 5:1); єпископів із служителями Божими *skalub~þan aipiskaupus ungafairinops wisan, swe gudis fauragaggja* (Titus 1:7); старших чоловіків з батьками *andbeitais <...> swe attin* (Timothy I 5:1); старших жінок з матерями *sineigos swe aiþeins* (Timothy I 5:2). Така неперспективність відстеження особливостей побуту, світобачення готів через вживання порівнянь все ж не позбавляє дослідника обґрунтовано припустити, що перекладений матеріал Біблії таки містить відомі для готів поняття, що закладають підвалини їхнього повсякденного життя: *barna liuba, attin, ahaks, kaurno sinapis, swistruns, aiþens*. Іншими словами, немає підстав упевнено говорити про світоглядну унікальність готів, але є можливість окреслити широкий позамовний контекст, екзофору, спільну для них (готів) та інших мовних спільнот, для яких є зрозумілою Біблія. Це міркування є суголосним із спостереженням про те, що сприйняття світу людиною є антропоцентричним, оскільки продуктивним і не складним є процес порівняння відомих понять, величин [3, с. 14]. Тож видається корисним співставити готські порівняння з давньоісландськими.

Давньоісландська мова представлена насамперед піснями про богів та героїв «Старшої Едди» (друга половина XIIIст.), які імовірно кілька століть існували в усній формі, допоки отримали писемну фіксацію. Корисність вибору «Старшої Едди» вбачається у її різноманітності та тематичній суголосності з готською Біблією у сенсі апелювання до суспільно важливих речей, об'єктів, чеснот, (по)дій, виражених такими порівняннями. Відверта дидактичність багатьох пісень «Старшої Едди» чергується зі спокійною об'єктивністю розповідної прози.

При побіжному аналізі давньоісландського епосу впадає у вічі висока питома вага порівнянь нерівнозначності, порівняно з фактичним матеріалом готської мови. Порівняння рівності, у свою чергу, містять зіставлення сухої ялини з людиною, яку ніхто не любить: *Hrømar þoll/sūs stendr þorpi ā, hlýr b q r k r n ē b a r r ; svā es maþr/sās manngi ann* (Hovamol, 50); швидкоплинність багатства з кліпанням ока *svā es auþr/sem augabragþ* (там само, 76); самотність з лісовою осикою *Einstöþ emk orþin/sem Qsp ī holti* (Hamthesmol, 5); крик короля з ревом ведмеда *Pā hraut víþ ræsir /enn reginkunngi, ballr ī brynju, /sem björn hryti* (Hamthesmol, 26), битви людей з боротьбою орлів над гілками *Vel hqfum vegit, /stQndum ā val Gotna standofan eggmōþum, /sem ernir ā kvisti* (там само, 31). Отже, не важко помітити, що у давньоісландській мові порівняння розкривають важливі поняття для давніх германців (самотність, боротьба, багатство), природний ландшафт (лісова місцевість), фауну (ведмеді, орли), флору (ялина, осика).

У синхронних мовознавчих студіях зазначається про наявність сталого стандартного арсеналу мовних засобів, причетних до оформлення порівняльних конструкцій (Rett, J.). Таке спостереження повною мірою можна застосувати до діахронічних студій, оскільки так само у давніх мовах (у нашому випадку, у готській та давньоісландській) наявні сталі мовні одинці, що забезпечують архітектоніку таких структур. Сталість таких мовних одиниць є характерною і для інших давньогерманських мов (давньоанглійська, алеманський та (східно)франкський діалекти давньовірхньонімецької мови, баварський діалект давньосаксонської мови). Різниця полягає лише у взаємному розміщенні таких одиниць, а саме контактного положення корелятивних пар

при порівнянні об'єктів (давньоанглійська *swa swa*, давньверхньонімецька, південно-рейнський франкський діалект *sama sō*) чи дистантного (більш поширеного) (готська *swe ... jah*, давньосаксонська *sō sama...sō*, давньоісландська *sva ... sem*, давньосаксонська, баварський діалект *sama so ...sama*, давньверхньонімецька, алеманський діалект *so...sosa*, давньверхньонімецька, східно-франкський діалект *sō ... sō*). Побіжного погляду достатньо, щоб зазначити матеріальну схожість наведених вище одиниць, що може бути зумовлено спільністю їхнього походження, архаїчністю. Приклад готської мови свідчить про те, що дистантне розміщення таких корелятивних пар є більш давнім. Давньоісландська мова не зазнала позиційних інновацій на відміну від давньоанглійської та давньверхньонімецької (південно-рейнський франкський діалект) мов. Отже, для оформлення порівнянь об'єктів германські мови мають фіксований арсенал успадкованих мовних засобів. По-друге їхнє взаємне розміщення може зазнавати змін від дистантного до контактного (більш новітнього).

При порівнянні рівноцінних дій у давньгерманських мовах застосовуються або ж контактено розташовані пари (готська *swaswe*, давньоанглійська *swa swa*, давньверхньонімецька, південно-рейнський франкський діалект *sama sō*, давньосаксонська *al sō*, давньосаксонська, баварський діалект *sama so*), або ж одна матеріальна одиниця (давньоісландська *sem*, давньверхньонімецька, алеманський діалект *so*, давньверхньонімецька, східно-франкський діалект *sō*). Мовні засоби, причетні до порівняння рівнозначних дій у давньгерманських мовах, таким чином, дещо відмінні від таких, що застосовуються для зіставлення об'єктів.

Рівнозначні дії, об'єкти у готській мові порівнюються із залученням, по-перше, якісних відзайменникових прислівників, як-от: *swa* «так», *swe* «як», *galeiko* «подібно», *galeiks* «схожий, подібний» і, по-друге, вказівних займенників на зразок: *so* «ця», *sa* «цей», *sama* «самий», *sa sama* «той самий», *samo* «той самий»; аглютинативно приєднаних *sa*, *þata*, *so* до відносної частки *ei*: *saei*, *þatei soei*, *þatei ... þata*. Найпоширенішою мовною одиницею, що вводить порівняння рівнозначності є сполучник *swa*, дериват від займенника третьої особи **s(w)e*. Етимологічна розвідка свідчить на користь спільноіндоєвропейського походження досліджуваної одиниці. Пор.: PIE **swō-* «so», PG **swa*, OE *swa*, *swæ*, OSaxon, Middle Dutch, OHG *so*, ONorse *sva*, Danish *saa*, Swedish *så*, OFrisian *sa*, Dutch *zo*, German *so* «so»). У готській мові порівняння може вводитися із залученням дистантно розташованої корелятивної пари *swa ... (ni) swe* «так...як»: (1) <...> *jah swa managai swe attaitokun imma, ganesun* (CA Mark 6:56) – «і стільки, скільки торкнулося його, були зцілені»; (2) *swa ufta swe* (A Corinthians I 11:25) – «так часто, як»; (3) *swa managai swe* (A, B Timothy I 6:1) – так багато, скільки; (4) *swa lagga swe* (A Romans 11:13); (5) *swa managai auk swe* (A Galatians 3:27); (6) *apþan ik nu swa rinna, ni <swe> du unwis<s>amma; swa jiuka, ni swe luftu bliggwands*; (A Corinthians I 9:26) – «Я тому так біжу, не як невпевнено, так б'юся я, не як хтось б'є повітря».

Сполучник *swaswe* вводить не лише підрядні наслідкові, а й підрядні порівняльні. На відміну від *swe*, якому властиво сполучатися з іменниками, *swaswe* переважно вводить (не)повні речення: (7) *gamotidedun imma twai daimonarjos us hlaiwasnom rinnandans, sleidjai filu, swaswe ni mahta manna usleipþan þairh þana wig jainana*. (CA Matthew 8:28) – «зустріли його двоє одержимі дияволом, вийшовши з могил, <такі> переповнені злістю, що жодна людина не могла пройти тим шляхом». Але трапляються випадки, коли вказана одиниця входить до складу структури [*swaswe* [NP [NAdj]]]: (14) *swaswe malma mareins* (A Romans 9:27) – «як піску в морі».

Swaswe може бути конститuentом корелятивної пари із дистантно розташованими *swah* (8) *swa* (9), (10) та *samo*: (8) *jah swaswe warþ in dagam Nauelis, swah wairþiþ jah in dagam sunaus mans* (CA Luke 17:26) – «як було в дні Ноя, так буде і в дні Сина людського»; (9) *swaswe raihtis lauhmoni lauhatjandei us þamma uf himina in þata uf himina skeiniþ, swa wairþiþ sunus mans in daga seinamma* (CA Luke 17:24) – «як блискавка, що блискає з однієї частини неба, освітлює іншу частину під небесами, так має і син людський у його дні»; (10) *unte swaswe ufarassus ist þulaine Xristaus in uns, swa jah þairh Xristu ufar filu ist jah gaþrafsteins unsara*. (B Corinthians II 1:5) – «як і страждання Христа присутні в нас, так і ми знайдемо заспокоєння в Христі».

Засвідчено непоодинокі випадки дистантно розташованих корелятивних пар *swe ... galeikai* «як ... як» (11), *swe ... swa* «як ... так» (12), *swe ... swaswe* «як ... як» (13); (20) *Saudauma þau waurþeima jah swe Gaumaurra þau galeikai waurþeima* (A Romans 9:29) – «ми були як Содом, і як для Гоморри

створені». (12) *swe þiubs in naht swa quimip* (Thessalonians I 5:2) – «як злодій вночі так приходять». (13) *þizai laiseinai is; unte was laisjands ins swe waldufni habands jah ni swaswe þai bokarjos* (CA Mark 1:22: CA Matthew 7:29) – «Іх навчав так, ніби мали владу, а не як скрибів».

Зрідка для порівняння вживається мовна одиниця *samo* «такий самий» (14), когнати якої засвідчені не лише в германських мовах, а й у більш широкій ІЄ мовній площині: О Norse *same*, *samr* «такий же», PG **sama-* «такий самий» (cf. О Saxon, OHG *samant*, German *samt* Gothic *samana* «разом», Dutch *zamelen* «збирати», German *zusammen* «разом»), PIE **samos* «той самий», від кореня **sem-* (1) «один», «як один» (adv.), «разом з». (14) *þata samo taujand* (CA Luke 6:33) – «так само з гришниками». *Sama* або *swa* можуть вживатися як перша частина складеного слова з елементом *-laud*: (15) *ni in Israela swalauda galaubein bigat*. (CA Luke 7:9) – «ні, не в Ізраїлі не знаходив я такої великої віри»; (16) *ei andnimaina samalaud* (там само, 6:34) – «отримати стільки ж».

Для порівняння рівнозначності дій у давньоісландській мові вживаються одиниці *sem*, *mannlikun*, *sā*: (17) *sem Durinn sagþi* (Voluspo, 10) – «як Дурінн сказав»; (18) *sem gott kveþa* (Novamol, 12) – «як вважає більшість»; (19) *hefr eyrindi sem erfipi* (Thrymskvitha, 9) – «чи дізнався новини, як <знайшов> проблеми?»; (20) *Hann er matniþingr sā, at hann kveþr gesti sīn a* (Grimnismol, c. 126) – «Він такий підлий, що знуцається над своїми гостями».

Висновки: по-перше, мовні засоби, причетні до аранжування порівнянь рівнозначності у готській давньоісландській мовах, успадковані від праіндоевропейської мови-основи. По-друге, порівняння рівнозначності у корелюючих мовах реалізується за допомогою сталого набору мовних засобів, які можуть вживатися як самостійно, так і в складі корелятивних пар. По-третє, лексичне наповнення порівнянь свідчить про те, що вони покликані узгодити нову інформацію з позамовним контекстом, мінімально впливаючи на світосприйняття реципієнта і є відображенням екзофоричного контексту. Подальші дослідження **перспективно** зосередити на вивченні особливостей порівнянь нерівнозначних дій, об'єктів на матеріалі (не)споріднених мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буніятова І.Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV – XIII ст.) : монографія / І.Р. Буніятова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. – 327 с. – Бібліогр. : с. 244 – 325.
2. Дубинин С.И., Бондаренко М.В., Тетеревёнков А.Е. Готский язык: Учебное пособие / С.И. Дубинин, М.В. Бондаренко, А.Е. Тетеревёнков 2-е изд., доп. Самара: Изд-во «Самарский университет», 2006. – 148 с.
3. Ікалюк Л.М. Порівняльні конструкції в текстах давньоанглійської мови: структурний і функціонально-семантичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 – германські мови / Л.М. Ікалюк. – Київ, 2010. – 20 с.
4. Харитончик З.А. Сравнение в процессах языковой номинации // Очерки о языке. Теория номинации. Лексическая семантика. Словообразование : Избр. труды. – Минск, МГЛУ, 2004. – С. 22 – 31.
5. Gajewski, Jon More on Quantifiers in comparative clauses : Інтернет-ресурс. – Режим доступу : http://www-bcf.usc.edu/~pancheva/Gajewski_QiC.pdf
6. Heim, Irene Remarks on comparative clauses as generalized quantifiers : Інтернет-ресурс. – Режим доступу : : Інтернет-ресурс. – Режим доступу : <http://www.semanticsarchive.net/Archive/mJiMDBIN/comparatives%20as%20GQs.pdf>
7. Online Etymology Dictionary : Інтернет-ресурс. – Режим доступу : <http://www.etymonline.com/>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. The Gothic Bible : Інтернет-ресурс. – Режим доступу : <http://www.wulfila.be/gothic/browse/>
2. Poetic Edda : Інтернет-ресурс. – Режим доступу : <https://ru.scribd.com/doc/40146250/Poetic-Edda-Old-Norse-English-diglot>

Калытюк Л. Сравнения равнозначности в готском и древнеисландском языках.

На материале готского и древнеисландского языков исследуются языковые средства, употребляющиеся для сравнения равнозначных объектов и действий. Описан арсенал единиц, причастных к оформлению сравнений равенства, установлены лексико-семантические различия между сравнениями готского и древнеисландского языков. Установлено, что оба языка сохранили архаическое (дистантное) расположение союзов, привлекаемых к конструированию сравнений равенства. определено их праиндоевропейское генетическое родство. Описаны наиболее часто встречаемые союзы, привлекаемые к аранжировке сравнений, обозначены лексико-семантические отличия между сравнениями готского и древнеисландского языков. Готские сравнения включают библезмы, таким образом препятствуя выделению особенностей мировоззрения готов.

Древнеисландские сравнения имеют в своей структуре языковые единицы, относящиеся к окружающей среде (флоре, фауне). Анализ языковых фактов проведен с привлечением данных других древнегерманских языков.

Ключевые слова: готский язык, древнеисландский язык, объектов и действий сравнение, равнозначные сравнения.

Kalytyuk L. Comparisons of Equity in Gothic and Old Norse.

The article seeks to explore the means of the Gothic and Old Norse languages used in comparisons of equity. The detailed analysis of language data reveals that comparisons of equal objects and actions in the languages are carried out by a set of conjunctions. The conjunctions in question trace their origin back to PIE, having cognates in IE languages. Both languages retain archaic position of conjunction pairs, being the distant one as opposed to innovative contact position of OE conjunctions. The choice of language means is often determined by the object of comparison (action / object(s)). The article holds that Gothic comparisons of equity, being Biblical expressions, do not allow to trace the worldview of the Goths, Old Norse comparisons contain language units having to do with environment (flora, fauna). The data from other old Germanic languages are included.

Key words: comparison, comparison of objects and actions, equaty comparisons, Gothic language, Old Norse.

Юлія Колядич
(Вінниця)

УДК 81'25–051

МОВНА ОСОБИСТІТЬ ПЕРЕКЛАДАЧА: ГЕНЕЗА ТА ЕВОЛЮЦІЯ

У статті досліджено поняття мовної особистості перекладача, висвітлено стратегії його мовленнєвої поведінки, визначено екстралінгвістичні чинники, що впливають на формування його мовної особистості. Автор розкриває причини, що зумовлюють інтерферентні явища у межах мовної свідомості білінгва (перекладача), узагальнює філософські концепти, пов'язані з осмисленням феномена картини світу у широкому мовному просторі, що надає можливості глибше проникнути у сутність явища білінгвізму. Дослідниця акцентує увагу на відмінності просто мовної особистості, що володіє двома мовами, від мовної особистості перекладача, спрямованої на національну мовну особистість носіїв мови перекладу. У статті наголошено також, що мовна особистість перекладача максимально наближена до національної мовної особистості реципієнта. Таким чином, мовна особистість перекладача є одним із функціональних аспектів загальнолюдської мовної особистості. Слугуючи засобом аналізу людської діяльності, мовна особистість перекладача розкриває контекст своєї культури з притаманними їй рисами.

Ключові слова: мовна особистість перекладача, вербальна комунікація, генезис, екстралінгвістичні чинники, мовна картина світу.

Постановка проблеми. Антропоцентричний характер сучасних мовознавчих досліджень у галузі перекладу передбачає вивчення питань вербальної комунікації, серед яких проблема формування мовної особистості перекладача виступає на перший план. Проте функціонування зазначеного феномена не обмежується рамками термінологічного апарату лінгвістичної науки – цей термін є міждисциплінарним та постає предметом вивчення в психології, філософії, літературознавстві, культурології, теорії комунікації, когнітивістики та герменевтики.

У поєднанні з проблемою «мова і суспільство» питання мовної особистості перекладача набуває додаткового наповнення, оскільки зазначене явище, що виникає у процесі міжкультурної комунікації, призводить до інтерференції мовних картин світу у межах мовної свідомості окремого носія мови (перекладача). Цим зумовлюється актуальність запропонованої розвідки.

Мета статті визначається необхідністю дослідження мовної особистості перекладача як комплексного явища, з визначенням стратегій його мовленнєвої поведінки, екстралінгвістичних чинників, що впливають на генезис його мовної особистості.